

Kitap İncelemesi**Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri**

David Sobel

(Çev. İlknur Urkun Kelso)

Yeni İnsan Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2019, 80 Sayfa.

ISBN: 978-605-5895-38-9

Nagihan EVCİ***Makale Bilgisi**

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi
Makalenin Geliş Tarihi: 14.12.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 29.12.2024
DOI: 10.54971/synergy.1601433



Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0International
(CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

İnsanoğlunun varlığını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu ortamı çevre olarak niteleyebiliriz. Çünkü çevre genel bir kavramdır ve tüm canlıları kapsamı da olağan karşılanmalıdır. Dolayısıyla çevre, canlıların yaşamları süresince birbirleriyle ilişki içerisinde oldukları, birbirlerini etkileyip birbirlerinden etkilendikleri doğal ortamlar olarak tanımlanmıştır (Atasoy, 2006). Bu ortamların; kentleşme, hızlı nüfus artışı, sanayi ve teknolojik gelişmeler sebebiyle son yıllarda olumsuz değişimler göstermesi, ortamlarda yaşayan canlıları etkileyecek aynı zamanda hava ve toprak kirliliği, küresel ısınma, kimyasal ve nükleer kirlilikler, asit yağmurları gibi çevre sorunlarına da yol açacaktır (Akıllı ve Genç, 2015). Çevre sorunları, canlıların doğal yapısına ve yaşadıkları ortama zarar vereceği için bu sorunlara yönelik önlem almak çevre eğitiminin önemini gündeme getirecektir.

Çevre eğitiminin başlangıcı olarak, doğal çevrenin bozulmasını ve bu sayede ortaya çıkan önlem alma süreci gösterilebilir. Bu kapsamda çevre eğitimi, çevre sorunlarına duyarlı bireylerin yetiştirilmesini amaçlayan davranışsal bir süreç olarak ifade edebiliriz. Çevre eğitimi ile planlanan, hem bireylerin çevresiyle bütünleşip, müdahaleler sonucu ortaya çıkan olumsuzlukları fark etmelerini sağlamak hem de tutum ve değerler ölçüsünde bireylerden beklenen davranışları

* Doktora öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sivas-Türkiye. E-posta: evcinagihan@gmail.com, ORCID Id: 0000-0002-1001-3126

onlara kazandırmak (Özdemir, 2016) yani çevre okuryazarı bireyler yetiştirmektir (Roth, 1992; Erdoğan ve Ok, 2011). Çevreye yönelik bilincin kazandırılması aşamasında da çevre okuryazarlığının önemi dikkatleri üzerinde toplayacaktır.

Çevre okuryazarlığı terimi, ilk kez 1968 yılında Charles Roth tarafından ileri sürülmüştür. Bu terim, bireylerin çevrelerine yönelik davranışlarını olumlu anlamda geliştirirken, diğer bireyler ve çevreleriyle olan ilişkilerini ise sürdürülebilir bir mekânda kısa ve uzun zamanlı davranışlar halinde gerçekleştirmelerini sağlayacak, aynı zamanda bireylere kazandırılan anlayış, bilgi, beceri ve tutumların da tamamını kapsayacaktır (Roth, 2002). Buradan yola çıkarak çevre okuryazarlığının bireyler açısından öneminin vurgulandığı ve bu anlamda çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesindeki gerekliliğin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesindeki temel unsurlardan birinin, almış oldukları çevre konulu dersler olduğu söylenebilir. Bireylerin küçük yaşlardan itibaren çevreye yönelik dersler almaları, çevreye olan farkındalıklarını arttıracak, onların çevreye yönelik olumlu davranışlar geliştirmelerini sağlayacak ve böylelikle çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesinin de kapıları aralanacaktır. Bu aşamada öğrencilere uygulanan ders programları bir hayli önem taşımaktadır.

Eğitim sistemimizde, çevre eğitimine ilişkin doğrudan bir ders olmaksızın Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ile Fen ve Teknoloji derslerinde çevre konularına yer verildiği görülmektedir. Konular müfredatta verilirken, öğretim ilke ve yöntemlerine ait iki temel nokta olan çocuğa görelilik ve yakından uzağa ilkelerine dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Çünkü Türk eğitim sisteminde önce olumsuz örneklere yer verilip ardından nasıl önlem alınacağı, durumun nasıl iyileştirileceğine dikkat çekilmektedir. Konuların zamanından önce öğrencilere sunuluyor olması, yanlış sıralama ile verilmesi doğru bir uygulama olmayacaktır (Kocalar, 2015). Hâl böyle olunca çocuklara doğadaki yıkım ve tahribatın anlatılması kaygı uyandırıcı bir durum olacak ve çocukları doğadan uzaklaştıracaktır. Bu durum karşısında çocuklar ekofobi duygusu ile tanışmak zorunda kalacaklardır.

Ekofobi, doğal yaşama karşı hissedilen korku olarak tanımlanmaktadır (Estok, 2021). Bu kavram, doğa sevgisinin ve doğa ile iletişim halinde olmanın yerini almaya başlamıştır. Meydana gelen doğa olaylarının insanları korkuya düşürüp, olumsuz düşünceleri akıllara getireceği gibi birtakım sonuçlar belirecektir (Kocalar, 2015). Buradan hareketle doğayı seven, doğaya sahip çıkan çocuklar yerine, doğadan kaçan, doğayı yıkan bir nesil yetiştirmiş olacağız. Dolayısıyla ekofobi kavramını tanımalı ve bu duygu oluşmadan gerekli önlemleri alabilmeliyiz.

Bu kapsamda ekofobi kavramını ele alan çalışmaları ortaya çıkarmak adına literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda, son birkaç yıla kadar “ekofobi” kavramını merkeze alan çalışmaların ulusal literatürde yer almadığı tespit edilmiştir. Fakat son yıllarda ise hem çeviri hem de telif eserler türünde örneklerin verildiği ortaya çıkarılmıştır. Çeviri eser türüne, Simon C. Estok’un Sibel Dinçel (2021) tarafından çevirisi yapılan Ekofobi Hipotezi isimli kitabı örnek oluştururken, telif eser türüne ise Türkan Topçu’nun (2022) Faruk Duman’ın Orman Tasvirlerinde Ekofobinin İzleri isimli makalesi ile Ali Osman Kocalar’ın (2015) Ekoloji Eğitiminde Yeni Sorun: Ekofobi adlı çalışmasının örnek oluşturduğu belirlenmiştir. Bu eserler dışında herhangi bir esere rastlanmamıştır. İşte bu aşamada nitelikli bir rehber olarak görülebilecek olan bu eserin incelenmesi gereklilik arz edecektir.

EKOFOBİYİ AŞMAK: DOĞA EĞİTİMİNDE KALBİN YERİ

David Sobel tarafından yazılan “Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri” isimli eser, İlnur Urkun Kelso tarafından Nisan 2014’te Türkçe’ye çevirisi yapılarak yayınlanmıştır. Ekofobi üzerine

Türkçe’de ilk yayın olan bu eserin, Kasım 2019’da aynı yayınevinden 2. Baskısı yapılmıştır. Kitabın bölümleri incelendiğinde, Giriş öncesinde Doğa Okur-Yazarlığı Dizisi ve Sunuş başlıklarına yer verilmiştir. Giriş bölümünün hemen arkasından ise; 1) Çare Arayışı, 2) Önemli Olan Şey, 3) Doğru Yer ve Doğru Zaman: Gelişim Aşamalarına Uygunluk, 4) Empati: Hayvan Dostlar Edinmek, 5) Kuş Olmak, 6) Kaplan Kaplan Işıl Işıl Yanan, 7) İçimizdeki Amazon, 8) Keşif: Peyzajı Öğretmek, 9) Su Havzası Bilgeliği, 10) Dere Bakımı, 11) Dere Takip Etmece, 12) Toplumsal Eylem: Mahalleyi Kurtarmak, 13) ÇDÇ: Çevreye Duyarlı Çocuklar, 14) Kaleler, 15) Benlikle ve Toplumla Bağ Kurmak, 16) Zaman Vermek: Doğa ile İlişkiye İzin Vermek başlıkları olmak üzere 16 bölüm başlığı eserdeki yerini almıştır. Son olarak, kitabın hazırlanması sırasında yayınlanan kaynaklara ilişkin bir kaynakça bölümü hazırlanarak eser sonlandırılmıştır. Kitap içeriğini oluşturan bu başlıkların ekofobi kavramının anlaşılmasında ve ekofobiyi aşmak için gerekli kriterlerin çocuklara kazandırılmasında etkili olacağı düşünüldüğü için eserin her kesimden okuyucuya yardımcı olacağını belirtmek yerinde olacaktır.

Kitabın bölümlerine yönelik inceleme yapıldığında; giriş bölümünde bu esere neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı verilmiş, diğer 16 bölümde ise çevre eğitime yönelik yapılan yanlış uygulamalardan, ekofobinin ortaya çıkışından, ekofobiyi ortadan kaldırmak adına yapılan çalışma ve proje örneklerinden söz edilmiştir. Ayrıca bu çalışmaların çocuklara olan etkilerine de yer verilerek eser tamamlanmıştır.

Doğa Okur-Yazarlığı Dizisi başlığı altında; telif hakkının alındığı Orion Cemiyeti ve çalışmaları üzerine bilgilere yer verilmiştir. Bu cemiyetin çevreci düşünürler tarafından ele alınan yazıları kullanılarak sunmayı amaçladıkları fikirlerine değinilmiş, böylelikle bu eserin hazırlandığı dile getirilmiştir.

Sunuş başlığında ise, ekofobi kavramının ortaya çıkışı ve çocuklarda ekofobi duygusunun oluşmamasına yönelik gerekenler ele alınarak eserin amacından bahsedilmiştir. Böylelikle eserin ebeveynler ve öğretmenler gibi farklı kesimlere de fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.

Giriş başlığında, neden böyle bir esere ihtiyaç duyulduğunun cevabı verilmiştir. Ebeveynler, öğretmenler ve bireyler için bu eserin önemi örneklerle izah edilerek giriş sonlandırılmış, bölüm başlıklarına geçiş sağlanmıştır.

1. Bölüm: Çare Arayışı; çocukların çevreye karşı bilinçli bireyler olarak eğitilme isteğinin son derece doğal olduğundan ve bu eğitim sayesinde çocukların çevreye yönelik farkındalık kazanacaklarından söz edilmektedir. Çocukların dünya sorunları karşısında bilinçli ve sorumlu tavırlara sahip yetişmeleri amaçlanırken, uygulanan ders programlarının tam tersi bir etki yaparak çocukları doğal yaşamdan uzaklaştırabileceği korkusunun da ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bu vurguyu desteklemek amacıyla Louv (1990) tarafından yapılan bir çalışmanın bulgularından faydalanılmış ayrıca çevre eğitime ilişkin hazırlanan programların gelişimsel uygunluk açısından örneklerine de yer verilmiştir. Son olarak, ekofobinin önlenmesi noktasında görüş bildirilerek bölüm sonlandırılmıştır.

2. Bölüm: Önemli Olan Şey; yazar bir yüksek lisans öğrencisinin yapmış olduğu araştırmanın sürecine ve bulgularına değinmiştir. Bu bulgular ile yüksek derecede benzerlik gösteren bir çalışmadan da bahsedilmiştir. İncelenen çalışmalarda, çocuklara uygulanan çevre eğitimi ders programlarının çocukları fazlasıyla etkilediği, programlarda ele alınan konuların öğrencileri olumsuz hislere ittiği belirtilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da müfredatın yanlış tasarlanması gösterilmiştir. Çocukların çevre sorunlarına karşı önlem almaları yerine doğayı sevmeleri gerektiğinin önemli olduğu belirtilerek bölüm sonlandırılmıştır.

3. Bölüm: Doğru Yer ve Doğru Zaman: Gelişim Aşamalarına Uygunluk; çocukların doğa ile bağ kurdukları üç önemli evreden bahsedilmiştir. Kısaca bu evreler; 4-7 yaş erken çocukluk evresi, 8-11 yaş arası orta yaşlar ve 12-15 yaş arası erken ergenlik evreleridir. Yazarın son on yılda çizdirmiş olduğu haritaların her evrede farklı sonuçlar verdiği ve çocukların etkileşim içerisinde oldukları mekânları haritalarına yansıttıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu evreler çevre eğitimi açısından değerlendirildiğinde; erken çocukluk evresinde empati, orta çocukluk evresinde keşif, son evre olan erken ergenlik evresinde ise eylem noktalarına dikkat çekilmesi gerekli bulunmuştur.

4. Bölüm: Empati: Hayvan Dostlar Edinmek; bir önceki bölümde bahsedilen evrelerden ilki ele alınmış, çocukların empati kurabilmeleri için hayvanlarla iletişim kurma ve onları hayal ederek taklitler yapma gibi etkinlikler içerisinde yer almalarının doğru sonuçlar vereceğinden bahsedilmiştir. Etkinliklere ise sonraki bölümlerde yer verilmiştir.

5. Bölüm: Kuş Olmak; kızına almış olduğu bir kuş ile kızının bağ kurma sürecinden etkilenmiş ve böylelikle çocuklara birtakım etkinlikler yaptırmıştır. Çocuklarda gelişimsel seviyeler dikkate alınarak hazırlanmış etkinliklerle çocukların kuşları taklit ederek empati yapmaları, daha sonra da kuşlarla ilgili kavramsal bilgilere ulaşmaları sağlanmıştır.

6. Bölüm: Kaplan Kaplan Işıl Işıl Yanan; süresi bir hafta olan ve çevre eğitimine yönelik hazırlanan bir programa katılan kızının, yaşadığı süreci değerlendirmiştir. Program sonunda kızında yaşanan değişimlere dikkat çekmiştir. Küçük kızın önceleri tavşan gibi daha sevimli hayvanlarla bağ kurarken, artık kaplan gibi daha vahşi hayvanlarla da bağ kurmaya başladığını görmüş bu durumu orta çocukluk evresi ile bağdaştırmıştır. Bu olaydan yola çıkarak çevre eğitiminin, çocukların gelişim aşamaları gözetilerek verilmesi gerekliliği belirtilmiştir.

7. Bölüm: İçimizdeki Amazon; hayvanlarla empati kurmanın ergenlik döneminde de devam etmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu durumu desteklemek amacıyla da Brenda Peterson'un (1993) Orion Dergisi'nde yayınlamış olduğu ergenlere yönelik çalışmasında çevre çalışmalarına yönelik süreçler ele alınmıştır. Çalışmada gençlerle bir drama etkinliği gerçekleştirilmiş ve gençlerin hayvanlarla empati kurmaları sağlanmış, son olarak empati kurmanın faydalarına değinilerek bölüm bitirilmiştir.

8. Bölüm: Keşif: Peyzajı Öğretmek; orta çocukluk evresi olan 7-11 yaş arasındaki çocukların doğa ile bağ kurabilmesi için ilk olarak yakın çevrelerini keşfetmeleri gerektiğinden söz edilmiştir. Bu aşamada çevrecilerin anıları paylaşılarak keşfin önemi yansıtılmıştır. Bu yaşlara uygun ders programlarının da keşfetmeye uygun niteliklerde düzenlenmesinin altı çizilmiştir.

9. Bölüm: Su Havzası Bilgeliği; su döngüsü kavramının ders programlarında kısa zamanda ve ezberle verilmesinin yanlış bir uygulama olduğundan bu kapsamda da öğrencilerin konuyu tam olarak kavrayamadıklarından bahsedilmiştir. Su döngüsü konusunu ele alan ve konunun aydınlatılmasında örnek teşkil eden bir fen bilimleri programına da bölüm içerisinde yer verilmiştir.

10. Bölüm: Dere Bakımı; yazar kızları ile birlikte evine yakın bir dere kenarında etkinlikler gerçekleştirmiş ve bu etkinliklerle de çocuklarının dereler hakkında bilgi sahibi olmalarını planlamıştır. Çocuklarının derelere ilişkin bilgi sahibi olmalarındaki en büyük etmenin etkinlik esnasındaki deneyimleri olduğu vurgusunu yaparak bölümü sonlandırmıştır.

11. Bölüm: Dere Takip Etmece; ilkokul çocuklarına su döngüsünü anlatabilmek için çocukların akarsu ve dereler üzerinde uygulamalar yapmalarının doğru olduğu belirtilmiştir. Bu noktada öğrencilerle projeler hazırlanmış, sınıf bülteni için yazılar yazılmıştır. Öğrenciler üzerinde derelere ilişkin kişisel deneyimler oluşturularak su döngüsü konusu öğretilmeye çalışılmıştır.

12. Bölüm: Toplumsal Eylem: Mahalleyi Kurtarmak; çocuklarda toplumsal eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için uygun yaş aralığının erken ergenlik olarak adlandırılan 12-15 arası olduğu belirtilmiştir. Bu evre, üzücü ve karmaşık meselelerle ilgilenmeye uygun olduğu için çevre sorunlarına yönelik hazırlanan ders programlarının da bu durumu dikkate almasının faydalı olacağı izah edilmiştir.

13. Bölüm: ÇDÇ: Çevreye Duyarlı Çocuklar; Paul Karr, Sanctuary dergisinde yayınlanan "The Cake Crusade" isimli makalesinde ÇDÇ'nin kuruluş ve faaliyetlerinden söz edilmiştir. 8-11 yaşlarındaki çocukların, çevreyi korumak adına bir grup kurdukları ve pek çok çevresel sorun için faaliyetlerde bulunarak olumlu sonuç elde ettikleri bölüm içerisinde yer almıştır.

14. Bölüm: Kaleler; bir devlet okulu geleneği olan, çocuklar tarafından eski ağaç dalları ve toplanan doğal malzemeler aracılığıyla inşa edilen kalelerin, çocukların ortak mirası sayılarak önemli kabul edildiği bilgisine yer verilmiştir. Çocuklara özel olan bu alanda karşılaşılan sorunlar çocuklar tarafından çözülmekte, bu kapsamda da çocukların kalelerle bağ kurması ve sorumluluk bilincini oluşturması amaçlanmaktadır. Amaçlanan durumu destekler nitelikte örnekler sunulurken konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

15. Bölüm: Benlikle ve Toplumla Bağ Kurmak; ergenlik döneminde çocukların topluma yabancılaşmaya başlamalarının önemli bir sorun olduğu ve bu durumun önlenmesi amacıyla çocuklara sorumluluk vermek gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda birtakım örnekler verilerek konu açıklanmıştır.

16. Bölüm: Zaman Vermek: Doğa ile İlişkiye İzin Vermek; çocukların gelişip güçlenmeleri için öncelikle doğayı sevmelerine izin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu gerekliliği açıklar nitelikte olan örnekler yardımıyla konu açıklanmıştır. Doğayı sevmenin onu korumaktan önemli olduğu vurgusu yapılarak bölüm sonlandırılmıştır.

SONUÇ

Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri adlı kitap incelendiğinde; Giriş başlığı içerisinde, bu esere ihtiyaç duyulma nedeni açıklanmış ve eserin okuyan her kesime faydalı olacağı düşüncesine yer verilmiştir. Girişten hemen sonraki bölümler ise birbirleriyle bağlantıları devam edecek biçimde hazırlanmış, her bölüm bir önceki bölümü etkinlik ve projeleriyle destekleyerek açıklamıştır. Bu kapsamda hazırlanan eserin yalın ve anlaşılır bir dille çevirisinin yapıldığı ve birbirleriyle ilişkili bölümleri içerdiği söylenebilir.

Bir bütünlük gözetilerek oluşturulan bu kitap, çevre eğitimine yönelik hazırlanan programlardaki uygulama yanlışlıklarını ortaya çıkarmış ve bu durumun çocuklar üzerinde nasıl bir etki oluşturduğundan bahsederek temel problemi okuyucularına yansıtmıştır. Okuyucuların; farkına bile varamadıkları yanlış uygulamalardan ve bunun sonucunda meydana gelen problemlerden bu eser sayesinde haberdar olacakları düşüncesi, eserin önemini arttırmaya devam edecektir. Kitabın hemen hemen her bölümünde çevreci aktivistlerin çalışma ve sonuçlarına yer verilmesi, ele alınan konunun aydınlatılması ve daha iyi anlaşılması noktasında kitaba zenginlik katmıştır. Özellikle 3. bölümde çocukluk evrelerinden bahsedilmiş, programların da bu evrelere uygun

tasarlanması ihtiyacına dikkat çekilmiştir. 4. bölüm itibarıyla kalan her bir bölümde çocukluk evrelerinin özelliklerine ilişkin etkinlikler yer almıştır. Bu etkinliklerin, kimisi yazar ve çocuklarının gerçekleştirmiş olduğu, kimisi de başka çevreci yazarlarca oluşturulmuş etkinliklerdir. Kitapta yalnızca teorik bilginin değil uygulama yapılabilecek örnek etkinliklerin de yer alıyor olması, özellikle ebeveyn ve öğretmenlerin, bu ve buna benzer etkinlikleri çocuklar üzerinde uygulamalarına fırsatlar sunacaktır.

Kısaca bu kitap; yeni bir kavram olan ekofobi kavramının anlaşılması üzerine yazılmış Türkçe'deki ilk yayın olması sebebiyle bir hayli önemli görülmektedir. Kitabın çevre eğitimindeki en önemli sorunlardan birini içeriyor olması; özellikle ekofobinin anlaşılması açısından öğretmenler, öğretmen adayları, öğrenciler, çevre eğitimi almış ve alacak olan tüm bireyler dâhil ilgisi olan herkes tarafından tercih edilebileceği fikrini gündeme getirmekte; bu kapsamda kitabın önemini de ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu eser, çevre eğitiminin verildiği derslerin tamamında kaynak olarak kullanılabilirliği için okuyucularına da ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Atasoy, E. (2006). *Çevre için eğitim. Çocuk-doğa etkileşimi*. Ezgi Kitabevi.

Akıllı, M. ve Genç, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlığı alt boyutlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Sakarya University Journal of Education*, 5 (2), 81-97. <https://dergipark.org.tr/en/pub/suje/issue/20639/220073> adresinden 01.08.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Erdoğan, M. ve Ok, A. (2011). An assessment of Turkish young pupils' environmental literacy: A nationwide survey. *International Journal of Science Education*, 33(17), 2375-2406. Doi: <https://doi.org/10.1080/09500693.2010.550653>

Estok, S.C. (2021). *Ekofobi Hipotezi* (S. Dinçel, Çev.). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.

Karr, P. (1990). The cake crusade. *Sanctuary: The Journal of the Massachusetts Audubon*.

Kocalar, A.O. (2015). Ekoloji eğitiminde yeni sorun: Ekofobi, *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı 21-23 Mayıs 2015* içinde (s. 596-605), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Louv, R. (1990). *Childhoods future*. Boston: Houghton Mifflin.

Özdemir, O. (2016). *Ekolojik okuryazarlık ve çevre eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Peterson, B. (1993). *Animal Allies*. Orion.

Roth, C. E. (1992). Environmental Literacy: Its roots, evolution and directions in the 1990s. <https://eric.ed.gov/?id=ED348235> adresinden 05.08.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Roth, C. E. (2002). A Questioning framework for shaping environmental literacy (US, Earthlore Associates & The Center for Environmental Education of Antioch New England Institute) http://www.antiochne.edu/anei/download/82_questioning.pdf adresinden 03.08.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Sobel, D. (2019). *Ekofobiyi aşmak: Doğa eğitiminde kalbin yeri*, (İ. U. Kelso, Çev.). İstanbul: Yeni İnsan.

Topçu, T. (2022). Faruk Duman'ın orman tasvirlerinde ekofobinin izleri, *Folklor/Edebiyat*, 28 (2)-110, 387-406. DOI: 10.22559/folklor.1895